

Panna Maria jako *generalissima*

Jan Royt

THE VIRGIN MARY AS GENERALISSIMA

In both the Eastern and the Western churches we find miraculous images of the Virgin Mary, which served as shields in battle. In the lands where the Turkish threat was imminent (the Austrian lands and Hungary), the subject of the miraculous intercession of the Virgin Mary in battle comes up quite often. This is also the case in the legend associated with the miraculous statue and image in Mariazell and in the case of the cult of the Virgin Mary the Helper — from Passau, where anti-Reformation motifs predominated (as criticism of Hussite iconoclasm and to help repulse the Swedes).

KEYWORDS:

Virgin Mary; miraculous images; anti-Turkish motif; anti-Reformation motif

Mariánské obrazy jako záštita proti nepříteli se objevují na Západě i Východě již od středověku. V legendách spjatých s milostnými obrazy na Východě (Byzanc, Rusko, Srbsko, Bulharsko) je aktuální motiv protitatarský a protiturecký. Ve střední Evropě k tomu ještě v katolickém prostředí přistupuje motiv protireformační (ochrana proti husitům či Švédům, zneuctění obrazů nebo soch protestanty).

Na ikonách zobrazujících boj Novgorodů se Suzdalci je zobrazena zázračná pomoc Bohorodičky.¹ Děj zázraku je kladen do roku 1170, kdy vojsko Andreje Bogolubského napadlo Novgorod. Po modlitbě biskupa Jana před paladiem Novgorodu — ikonou Bohorodičky zvanou Znamení (Platytera) — však bylo vojsko Suzdalců odraženo.

Jako záštita v boji vystupuje milostný mariánský obraz i v českém prostředí. V sedmé knize Balbínových *Epitome historica rerum Bohemicarum* (Praha 1677) je na rytině Karla Škréty zobrazen návrat vítězného Václavova vojska ze střetnutí s Radslavem Zlickým. V čele vojska je nesen labarum se staroboleslavským Paladiem.

V útlé knížce *Idea Atlantis Mariani* (Tridenti 1655), dedikované milostnému obrazu z římského kostela S. Maria Maggiore, se její autor, jezuita Wilhelm Gumpfenberg, pokusil systematizovat některé poznatky vyplývající z díla *Atlas Marianus*. Rozdělil svoji knihu do pěti hlav, z nichž první je věnována původu a nálezu sochy či obrazu (*Imaginum B. V. Miraculosarum inventio*), druhá materiálu zázračných či milostných obrazů a soch (*De materia*), třetí jejich formě (*De forma*), čtvrtá jejich účtě (*De honore*) a pátá jejich působení (*De moribus et virtutibus*). Pro náš účel je důležitá Hlava III, pojednávající o formě milostných obrazů a soch (*Imaginum B. V. Miraculosarum forma*). V Indexu VI jsou zařazeny zázračné a milostné obrazy Panny Marie Vítězné (*Imaginum B. V. Miraculosarum Victoria*), jež jsou dále členěny: Catalogus I: Mstící se zázračné a milostné obrazy (*Imaginum B. V. Miraculosarum vindicta*): překroucením krku, vy-

1 Dmitrij LICHÁČOV — Vasilij PUŠKAJROV — Věra LAURINOVÁ, *Novgorodské ikony 12.-17. století*, Praha — Leningrad 1984, s. 30-32, obr. 103-106.

dloubnutím očí, ostrým slovem, roztrženou rukou, zastavením nepřítele, trestáním Turků, bleskem; Catalogus II: Zázračné a milostné obrazy a sochy Panny Marie — způsob boje (*Imaginum B. V. Miraculosarum pugnandi modus*): vyskočením z plamenů, plutím vodou, zlomením šípu, pošlapáním zbraní; Catalogus III: Od zázračných a milostných obrazů poražení nepřátelé (*Imaginum B. V. Miraculosarum hostes victi*): Indiáni, Mauři, Saracéni, židé, Turci, heretici a ti, kteří urážejí a zesměšňují.

Melchior Guttwirth ve své trojdílné práci *Amores Mariani...* (Linec 1690, Knihovna kláštera premonstrátů na Strahově, BS VII 40) píše o významných mariánských ctitelích a mariánských patrociniích. V poslední kapitole pojednává o Panně Marii jako ochránkyni rakouských zemí, Uher a Moravy proti Turkům.

Rada uctívaných mariánských obrazů pochází údajně z Konstantinopole, odkud byly přeneseny většinou do Itálie po tureckém dobytí města v roce 1453. Takový byl například osud obrazu bohorodičky Hodegetrie, uctívané v římském kostele S. Agostino.² Z Kréty byl v důsledku turecké hrozby do římského Pantheonu převezen mariánský obraz Panny Marie ze svatyně mučedníků.³ S tureckým nebezpečím je spojena Mater domus augustiniánů eremitů — Panna Maria Dobré rady (z Genazzana). Původně byla uctívána v albánském Skadru, ale když hrozilo zneuctění obrazu od Turků, byl údajně 25. dubna 1467 zázračně přenesen do italského Genazzana.⁴

Protiturecký motiv je patrný zejména u milostných obrazů uctívaných v rakouských zemích, což je logické vzhledem k nebezpečí, které těmto zemím hrozilo ze strany Turků prakticky až do devadesátých let 17. století. S tureckým nebezpečím je spojena úcta k milostné soše a obrazu Panny Marie Mariazellské.⁵ Když v roce 1363 vpadli Turci do Uher, postavil se jim uherský král Ludvík I. s daleko slabším vojskem. Večer před bitvou se modlil k soše Panny Marie Mariazellské. V noci mu pak Bohorodička ve snu zavěsila na prsa mariánský obraz. V nastalé bitvě pak král nad značnou tureckou přesilou zvítězil; obraz věnoval chrámovému pokladu. Při obléhání Vídně Turky v roce 1520 se podle legendického podání turecký předvoj dostal do Mariazell a jeden z vojáků chtěl zničit milostnou sochu, avšak následkem tohoto záměru spadl

2 Placidus MATHON, *Život nejblahoslavenější Bohorodičky Panny Marie a jejího panického chotě sv. Josefa, patrona církve svaté, dědice země české, ochránce císařského rodu Habsburského. Kniha II. Nejblahoslavenější Bohorodička Panna Maria, se svým panickým chotěm sv. Josefem uctívána a vzývána od křesťanského lidu v její svatyni*, Brno 1884, s. 64–65.

3 *Tamtéž*, s. 65–66.

4 *Tamtéž*, s. 81–83.

5 Franz JANTSCH, *Mariazell. Das heiligtum der Gnadenmutter Österreich*, Wien 1930, s. 57n.; Alfred WONISCH, *Wallfahrtskirche Mariazell*, Wien 1990. K politickým aspektům pouti do Mariazell: Günther FRANZ, *Glaube und Recht im politischen Denken Kaiser Ferdinand II.*, in: Hans Ulrich Rudolf (ed.), *Der Dreißigjährige Krieg — Perspektiven und Strukturen*, Darmstadt 1977, s. 413–427, zde s. 416; Emil SCHEEWEIS, *Wegweiser zur Magna Mater Austriae*, in: Helene Grün (ed.), *Via sacra: Das Wallfahrtsmuseum in Kleinmariazell*. Ausstellung und Katalog, Wien 1975, s. 64–78; Péter FARBAKY (ed.), *Ungarn in Mariazell — Mariazell in Ungarn: Geschichte und Erinnerung. Ausstellung der Historischen Museum der Stadt Budapest im Museum Kiscell*, Budapest 2004; Jan ROYT, *Der Marienkult von Mariazell in den böhmischen Ländern*, in: P. Farbaký (ed.), *Ungarn in Mariazell*, s. 194–202; TÝŽ, *Obraz a kult v Čechách v 17. a 18. století*, Praha 2011, s. 229–230.

Panna Maria Dobré rady, mědiryt, polovina 18. století.

M. H. Renter Del. et sc. Kucus-Baad in Bohemia.

Michal Jindřich Renter, Uherský král Ludvík a obraz Panny Marie Mariazellské, mědiryt, polovina 18. století.

z koně. Do Mariazell putovala řada poutníků z českých zemí, zejména z Moravy, kde bylo turecké nebezpečí poměrně aktuální.

Dokonce vzniklo legendické spojení mariánského Sacro sancta Čech — Staré Boleslavi — a Mariazell, a to prostřednictvím sv. Václava,⁶ který se ve snu zjevil nemocnému moravskému markraběti Jindřichovi a přikázal mu, aby putoval do Mariazell. Právě markrabě Jindřich je považován za zakladatele tohoto rakouského poutního místa. Celá zázračná událost byla vyobrazena na čtyřicátém zastavení svatoboleslavské Svaté cesty. Popsanou do nejmenších podrobností ji máme také v četné české psané literatuře věnované paladiu Rakouska, jako například v knize *Blahoslavená Panna Cellenská [...]*, jejímž autorem byl P. Gerard Petschacher.⁷ Ke zvýraznění této legendické epizody došlo zřejmě proto, že podtrhávala legitimní nároky Habsburků na vládu v Čechách.⁸ O tom, jaký význam přiřkládali poutnímu místu v Mariazell Habsburkové ve svých ideově-politických záměrech, svědčí i to, že vzhledem k Uhrám byla velmi zdůrazňována záchrana mariazellské svatyně před Turky v roce 1344 příčiněním uherského krále Ludvíka.⁹ Celou legendu máme zobrazenou na dvou výtvarně pozoruhodných rytinách Michala Jindřicha Rentze z první poloviny 18. století.¹⁰ Neméně oblíbená byla v Čechách Mariazellská thaumaturga, zřejmě také pro své legendické spojení se sv. Václavem. K žádnému jinému mariánskému vyobrazení nebylo vydáno tolik českých spisů.¹¹ Již roku 1676 dal hrabě Bernard Ignác z Martinic zřídit

6 Antonín PODLAHA, *Sv. Václav — spoluzakladatel Mariazell*, Časopis katolického duchovenstva 69, 1928, zde s. 783.

7 Gerhard PETSACHER, *Blahoslavená Panna Cellenská nesčíslnými zázraky a nevyvažitelnými milostmi bez přestání se skvoucí z latiny přeložena od Norberta Matheidesa z Závětic*, Praha 1738, s. 6–12. K historii Mariazell: Othmar WONISCH, *Geschichte von Mariazell. Nach Quellen erzählt*, *Wallfahrtsbücher I*, Mariazell 1974; J. ROYT, *Der Marienkult von Mariazell*.

8 K tomu: Marie-Elisabeth DUCREUX, *Symbolický rozměr poutě do Staré Boleslavi*, Český časopis historický 95, 1997, č. 3–4, s. 585–620.

9 K jiným, aktualizačním aspektům této legendy Pavel PREISS, *Uherský Bellerofon jako osvoboditel Prahy roku 1742*, *Pražský sborník historický* 24, 1991, s. 38–50; Marie GERSTENBERGOVÁ, *Die gotische Wallfahrtskirche von Mariazell*, in: Helmut Eberhart — Heidelinde Fell (edd.), *Schatz und Schicksal. Steierische Landesausstellung 1996 Mariazell & Neuburg an der Mürz*, 4. Mai bis 27. Oktober, Graz — Mariazell 1996; Gábor BARNA, *Mariazell und die ungarischen Wallfahrten*, in: H. Boerhard — H. Fell (edd.), *Schatz und Schicksal*, s. 71–81.

10 J. ROYT, *Obraz a kult*, obr. 17 a 88.

11 R. A. EREMIÁŠ, *Blahoslavená Panna Cellenská v těch milostech, které [...] od roku 1370 až do roku 1645 prokazatí ráčila*, s. d.; TÝŽ, *Divotvornice nebeská blahoslavená Panna Maria Cellenská v milostech od l. 1645 až do l. 1666 prokázaných*, Praha 1715 (Trnava 1726); Jindřich Václav ZYWALD, *Cellenská v Štýrsku zahrada, to jest: Nejsvětější Panna Maria Cellenská, nemocným a v ouzkostech postaveným jisté autočiště*, Praha 1667; G. PETSACHER, *Blahoslavená Panna Cellenská*, Praha 1738; s. a., *Radostná cesta v tomto plačtivém audolí, to jest každo denní pobožnost putujícího k zázračným obrazům totižto do Marie Cell, k nerozdílně Trojici boží na Sontagberk a k Bolestné Marii Panně Taferlské, kterážto pobožnost v městě Evančickém v markrabství Moravském vyzdvížena r. 1753, nyní pak zase všem horlivým poutníkům Českým a moravským na světlo vydaná*, Litomyšl 1781; s. a., *Živný poutník aneb Cellenská cesta*, v Praze u Johanny Jeřábkové 1802; s. a., *Cesta do Marye Celly*, Litomyšl, s. d. (v Brně 1803); k účtě mariacellské

uprostřed kostela Panny Marie a sv. Karla Velikého na Karlově v Praze mariazellskou kapli. Nádherná kaple nestála v kostele dlouho, již roku 1733 došlo k jejímu zboření. Úctu k milostné soše přenesl roku 1737 opat Jan Tomáš Brinke do nově založené kaple, ale i ta byla později zrušena.

Jako záslibný dar za záchranu hraběte Jana Františka z Fünfkirchenu vznikl v letech 1738–1745 v Chlumu u Třeboně kostel Panny Marie Mariazellské. Jde vlastně o volnou kopii štýrské svatyně.

„Malou Mariazell“ byla zvána kaple „Na louce“ v Komárově na Moravě,¹² již vystavěl Valentin Weiss, rolník z Heršpic, na paměť každoročních poutí Brňanů do Mariazell. V jejím interiéru lid uctíval obraz Madony mariazellské, dotýkaný v Mariazell s milostnou sochou. Roku 1784 byl obraz přenesen ze zrušené kaple do farního kostela v Komárově.

Z knihy *Pobožné vzývání nejsvětější Panny Cellenské* [...] ¹³ je zřejmé, že dotýkaná mariazellská Madona se nacházela na oltáři v kostele sv. Karla Boromejského na Novém Městě pražském. Další sochy mariazellské Madony se dochovaly v kostele Nanebevzetí Panny Marie v Polné, ve Slapech-Rovínku, v Heřmanicích na Náchodsku, v Horní Čermné a v Rychnově na Moravě („Malá Mariazell“).

Dne 7. října roku 1571 se v Jónském moři v zálivu Patra u ostrova Naupaktos (Lepanto) střetlo loďstvo Svaté ligy (Španělsko, Benátky) pod velením Dona Juana de Austria s loďstvem osmanské říše, jemuž velel Ali paša. Turecké loďstvo bylo v bitvě rozdraceno.¹⁴ Vítězství u Lepanta bylo v evropských zemích považováno za zázrak. Připisováno bylo přímluvě Panny Marie, a protože bylo vyprošeno modlitbami růžence, papež Pius V. na jeho památku ustanovil svátek Panny Marie Růžencové. Prikázal také, aby do loretánské litanie byla zařazena prosba: „Maria Pomocnice křesťanů, oroduj za nás“.¹⁵ Bitvu s přímluvou patronů Benátek u Panny Marie na nebesích zobrazil kolem roku 1572 Paolo Veronese (Gallerie dell'Accademia, Benátky).

V roce 1565, od 19. května do 8. září, proběhlo velké obléhání Malty. Nepočtená skupina asi 700 členů řádu maltézkých rytířů a 8 500 maltských ozbrojenců vedených velmistrem Jeanem Parisotem de La Valette na přímluvu Panny Marie vydržela obléhání tureckým vojskem čítajícím 30 000 mužů pod velením vezíra Mustafy. Po příjezdu španělské flotily byli Turci rozdraceni a maltézští rytíři drželi maltské souostroví dalších 233 let.¹⁶ Mariánské přispění k vítězství katolických zbraní při tomto obléhání je zobrazeno na oltářním obraze Karla Škréty v kostele řádu maltézkých rytířů Panny Marie pod Řetězem v Praze.¹⁷ V prvním plánu obrazu klečí velmistr řádu Jean Parisot de La Valette se svými druhy; jejich pohledy směřují k nebesům, na nichž uprostřed andělských bytostí Panna Maria jako Zeus metá blesky na turecké

thaumaturgy v Čechách: J. ROYT, *Der Marienkult von Mariazell*, s. 194–201.

12 Karel EICHLER, *Poutní místa a milostivé obrazy na Moravě a v rakouském Slezsku. Díl I. Část II.*, Brno 1888, s. 319–321.

13 G. PETSACHER, *Blahoslavená Panna Cellenská*, s. 295.

14 Franco CARDINI, *Evropa a islám*, Praha 2004, s. 194–196.

15 P. MATHON, *Život nejblahoslavenější Bohorodičky*, s. 268.

16 Vladimír KUPKA, *Obléhání Malty v roce 1565*, *Historický obzor* 10, 1999, č. 5–6, s. 98–109.

17 Jaromír NEUMANN, *Škrétové*, Praha 2000, s. 69, obr. 48.

lodstvo. Za rytíře se přimlouvá hlavní patron řádu sv. Jan Křtitel. Škréta se při volbě kompozice zjevně inspiroval výše uvedeným obrazem Paola Veronese *Bitva u Lepanta v benátské Akademii*.

Také při obléhání Vídně Turky v roce 1683 hrála důležitou roli přímluva Panny Marie. Před vojenským tažením do Rakous polský král Jan III. Sobieski, pamětliv zázračného odražení Švédů od Jasně hory v Čenstochové v letech 1655, prosil o přímluvu Panny Marie před milostným obrazem Bohorodičky Čenstochovské. Dne 12. září 1683 byla turecká vojska obléhající Vídeň na hlavu poražena vojsky Katolické ligy, v níž počtem dominovala pověstná polská kavalerie pod velením Sobieského. Toto vítězství bylo připisováno pomoci Panny Marie. Na paměť rozhodující bitvy, která zamezila další expanzi islámu do střední Evropy, papež Inocenc XI. rozhodl, že svátek Jména Panny Marie, do té doby ve významné míře slavený prakticky jen ve Španělsku a některých částech Itálie, bude slaven po celém světě. V době, kdy obléhání vrcholilo, se císař Leopold I. modlil v Pasově před obrazem Panny Marie Pomocné. Tento milostný obraz nechal podle innsbruckého originálu pořídit v roce 1620 v dílně pasovského malíře Pia děkan pasovského dómu Marquard von Schwendi. Do opatrování jej dostali kapucíni, kteří ho umístili v nově vystavěném poutním kostele, zbudovaném na návrší nad Pasovem v letech 1624–1625 Francescem Garbanim. Věže kostela byly v roce 1665 završeny helmicemi, hlavní oltář s milostným obrazem je až z roku 1729. Při kostele byl v roce 1628 vystavěn malý kapucínský klášter s kašnou sv. Anny, který hojně navštěvovali poutníci zejména během třicetileté války a morových epidemií.

Pasovský obraz je devoční kopií originálu obrazu Panny Marie Pomocné (*Mariahilf*) od Lucase Cranacha st. z doby kolem roku 1537. Při diplomatické návštěvě Drážďan v roce 1611 ho pasovský biskup Leopold získal darem od saského kurfiřta Jana Jiřího. Kolem roku 1650 byl obraz přivezen do Innsbrucku a vystaven na hlavním oltáři zdejšího dómu. Velkého věhlasu se těšila devoční kopie innsbruckého obrazu ve Vídni. Kaple Panny Marie Pomocné zde byla založena před rokem 1679. Dřevěnou svatyni zničili v roce 1683 Turci a na jejím místě z iniciativy probošta Dona Juliána Scharfa vyrostla kaple nová, dokončená v roce 1713. Oltář s milostným obrazem Panny Marie Pomocné v ní nechal zřídit ostrřihomský arcibiskup hrabě Pavel Esterházy.

Obraz Panny Marii Pomocné je nejrozšířenějším milostným obrazem nejen v Tyrolích a v jižním Německu, ale také v Čechách, jak to mimo jiné ukázal Zdeněk Hojda¹⁸ na základě výzkumu pražských měšťanských pozůstalostí. Helena Koutecká¹⁹ vypočítává v Čechách na šedesát zasvěcení kaplí a kostelů Panně Marii Pomocné. Frekvence výskytu obrazu stoupá v letech 1680–1700, tedy v dobách ohrožení říše Turky a morem. K nejnavštěvovanějším místům s obrazem Panny Marie Pomocné patří Skočice, Křešice, Skoky (Maria Stock), Teplice nad Metují, Sopoty, Vintířov u Kadaně, Jelení

18 Zdeněk HOJDA, *Výtvarná díla v domech staroměstských měšťanů v letech 1627–1640. Příspěvek k dějinám kultury barokní Prahy 1*, Pražský sborník historický 25, 1993, s. 38–102; TÝŽ, *Kulturní investice staroměstských měšťanů v letech 1627–1640. Příspěvek k dějinám kultury barokní Prahy 2*, Pražský sborník historický 27, 1994, s. 47–104.

19 Helena KOUTECKÁ, *Stručný místopis mariánské úcty v Čechách a na Moravě*, Praha 1992, s. 65–78.

M. G. Gropius podle předlohy B. Wenera, Poutní kostel Panny Marie Pomocné v Pasově, mědiryt, polovina 18. století.

Voda u Chuchle a Zlaté Hory (Zuckmantel). Pozoruhodný kostel, zasvěcený Panně Marii Pomocné, se nachází v Železně Rudě.²⁰ Založen je na půdorysu hvězdy, což koresponduje s dobovým výkladem jména Mariina — Stella maris (hvězda mořská).

Velmi oblíbeným poutním místem východních Čech s obrazem Panny Marie Pomocné se stal Chlumecký u Luže.²¹ Jeho proslulost byla taková, že se zdejší milostný obraz objevil na šestém zastavení Svaté cesty z Prahy do Staré Boleslavi a následně se dostal i do Tannerovy knížky *Svatá cesta z Prahy do Staré Boleslavi* [...]. Chlumecký milostný obraz Panny Marie Pomocné obdržela hraběnka Marie Maxmiliána Hýzerlová roku 1670 od svého bratra Františka Eusebia ze Žďáru a zavěsila jej nejprve v hradní kapli na Košumberku. V letech 1667–1669 pro něj nechala na vršku nad Luží postavit poutní kapli. Ta však záhy nedostačovala zástupům poutníků, proto dala hraběnka vystavět podle plánů Pavla Ignáce Bayera a Giovanni B. Alliprandiho větší chrám s kaplemi na pódiu, vysvěcený až roku 1713. Donátorka měla zvláštní přání, jehož realizaci pověřila jezuitu Mikuláše Kozelia. Ten měl na Chlumku dohlédnout na to, aby stavitel stavěl poutní kostel podle vzoru poutního kostela v Altöttingu. Chrám má nádhernou výzdobu interiéru, k níž patří řezané rozvilinové oltáře s vynikajícími obrazy Jana Jiřího Heintsche, které namaloval pro kostel v letech 1705–1706.

V Praze byl Panně Marii Pomocné zasvěcen kostelík u brány na Brusce, zbudovaný roku 1741 na místě kaple dřevěné a přestavěný roku 1757 svatovítskou kapitulou z odkazu Kláry Sparrové. Poslední přestavbu kostelíka provedl Ignác Palliardí a na jeho výzdobě se podíleli oltářními obrazy František Xaver Palko a nástropní malbou Josef Redelmayer. Po zrušení kostela v roce 1789 (zbořen 1791) dala svatovítská kapitula obraz přenést do chrámu sv. Víta, kde se dodnes nachází v kapli sv. Vojtěcha.²²

Velmi ctěn byl obraz Panny Marie Pomocné v tzv. Pappenheimské kapli na Strahově. Obraz významově koresponduje s freskou, na které je vyobrazena bitva u Lützenu, v níž padl vedle švédského krále Gustava Adolfa také v kapli pohřbený císařský generál Gottfried Heinrich Pappenheim. Ve strahovském kostele Nanebevzetí Panny Marie se objevuje obraz Panny Marie Pomocné ještě jednou, a to na Neunherzově fresce v klenbě lodi. Při františkánském kostele Panny Marie Sněžné v Praze byla v roce 1719 původní kaple Čtrnácti svatých pomocníků proměněna na kapli Panny Marie Pomocné. Její hlavní oltář zdobí devoční kopie Panny Marie Pomocné.

Oblíbeným poutním místem Pražanů se v období baroka stal Petrín. Vedle patrně středověké sochy sv. Anny byl v kostele sv. Vavřince poutníky uctíván obraz Panny Marie Pomocné. V Praze dále nalezneme devoční kopie pasovské divotvůrkyně v kostele Panny Marie před Týnem či v Klementinu.

20 Karel HOSTAŠ — Ferdinand VANĚK, *Soupis památek historických a uměleckých v království Českém od pravěku do počátku XIX. století. XII. Politický okres Sušický*, Praha 1900.

21 Julius KOŠNAŘ, *Poutnická místa a památné svatyně v Čechách*, Praha 1903, s. 275–282; ke stavební aktivitě Marie Maxmiliány Hieserlové na Chlumku u Luže: Věra NAŇKOVÁ, *Stavební vývoj poutního areálu na Chlumku u Luže*, in: Vít Vlnas — Tomáš Sekyrka (edd.), *Ars baculum vitae. Sborník studií z dějin umění a kultury k 70. narozeninám prof. PhDr. Pavla Preisse, DrSc.*, Praha 1996, s. 160–167.

22 František EKERT, *Posvátná místa královského města Prahy II*, Praha 1884, s. 329.

Za ochránkyně proti Turkům byly v rakouských zemích považovány milostné obrazy uctíváné ve Vídni: Maria Candia a Maria Pötsch.²³ Maria Candia, italokrétská ikona Bohorodičky typu Hodegitrie, byla původně uctívána jako záštita proti Turkům v kostele sv. Mikuláše v Candii na Krétě. Do Vídně obraz převezl roku 1669 velitel rakouské posádky na Krétě, svobodný pán Kielmannsegg. Daroval ho v roce 1697 do kostela sv. Archanděla Michaela, kde byl uctíván na bočním oltáři. Vyzván byl při obléhání Vídně Turky a za morových epidemií. Milostný obraz Maria Pötsch namaloval v roce 1676 uherský malíř Stefan Páp. Darován byl do řeckokatolického kostela v Pösci na podkarpatské Ukrajině. V roce 1696 Panna Maria na obraze údajně ronila slzy, což bylo považováno za zázrak, a proto jej císař Leopold I. nechal převézt do Vídně do augustiniánského dvorního kostela. Obraz si natolik oblíbila císařovna Eleonora, že pro něj nechala zhotovit nádherný oltář. V červnu roku 1697 putovala Madona po vídeňských kostelech a z posledního zastavení, kostela sv. Ulrycha, byla přenesena do svatoštěpánského dómu, kde spočinula na hlavním oltáři. Věhlasný vídeňský kazatel Abraham a Santa Clara oslavil v jednom ze svých kázání obraz jako paladium města a říše. Spojováno s ním bylo vítězství císařských vojsk nad Turky v bitvě u Zenty.

U servitů v rakouském Langegggu byla vzdávána úcta devoční kopii římského obrazu S. Maria del Popolo²⁴ ze stejnojmenného římského kostela. Tuto kopii zmiňuje ve známém spise *Servitus Mariana* (Vídeň 1667) Hans Romer. Obraz byl spojován s ochranou proti Turkům a moru. Nejstarší kopie na sever od Alp nalezneme v německých zemích, a to například ve farním kostele Maria Wörth (z roku 1469), v diecézním muzeu v Klagenfurtu (pochází z farního kostela v St. Veit an der Glan, kolem 1500), ve farním kostele ve Waldauf-Kapelle v Hall in Tirol (okolo roku 1500), v cisterciáckém klášteře v Teistungenburgu u Duderstadtu (kopie od Hanse Raphona z počátku 16. století).

Na Moravě, která byla více ohrožena Turky, se protiturecký motiv promítá do kultu Panny Marie Hostýnské.²⁵ Svoji přímluvou dle legendy přispěla k vítězství Jaroslava ze Sternberka nad Tatary v roce 1241. Bývá zobrazována, jak metá blesky na tatarské vojsko po Hostýnem. Tataři mají na vyobrazeních podobu Turků, v čemž lze spatřovat určitý moment aktualizace.

V samotných Čechách se u „domácích“ milostných obrazů a soch s protitureckým motivem neseťkáme, protože zkrátka nebyl natolik živý jako v rakouských zemích, Uhrách či na Moravě. Aktuální byl především motiv protireformační. V knize Bohuslava Balbína *Přepodivná Matka svatohorská* [...] (Litomyšl 1666) je k autorovu vyprávění přiřazen text Jiřího Crugeria (na s. 450–480) s názvem *O lásce Blahoslavené Panny Marie k zemím České, Moravské a Slezské a o pobožnosti Českého národu k též Blahoslavené Panně*, který je rozdělen na dvě kapitoly („Rozdíly“) pojednávající o mariánské úctě a o lásce k Panně Marii v Čechách. V „šesti znameních“, do nichž je rozdělena první kapitola, píše Crugerius o úctě k Panně Marii v Čechách. Zajímavou zmínku o mariánské ochraně proti nepřátelům nalezneme v *Šestém znamení lásky Matky Boží*

23 J. ROYT, *Obraz a kult*, s. 224–225.

24 Hans AURENHAMMER, *Die Mariengnadenbilder Wiens und Niederösterreichs in der Barockzeit*, Wien 1956, s. 94–96.

25 J. ROYT, *Obraz a kult*, s. 239.

k Čechám poznává se z dobrodiní některým českým městům a pánům prokázaných. Panna Maria Hostýnská prý ochránila zemi před Tatary, Panna Maria Uničovská chránila město před husity a vojsky Matyáše Korvína,²⁶ Panna Maria Brněnská město před Švédy a Panna Maria Mostecká ochránila roku 1421 město před husity.

Zcela splendidní ukázkou kultu obrazu, jenž sehrál důležitou úlohu v bitvě, je kult Panny Marie Vítězné. Dne 23. května 1618 se dostavili do České dvorské kanceláře na Pražském hradě protestantští stavové pobouření zbořením protestantských sborů v Hrobu a v Broumově. Přítomné císařské místodržící, katolíky Jaroslava Bořitu z Martinic, Viléma Slavatu z Chlumu a jejich písaře Filipa Fabricia obvinili z eskalace napětí a po krátké hádce je vyhodili z oken. Ti však utrpěli pouze lehčí zranění a defenestrováný Slavata dokonce ve svých *Pamětech* připisuje své zázračné zachránění Panně Marii. Panna Maria „zadržovala“ při pádu z okna Jaroslava Bořitu z Martinic, o čemž se prý zmiňuje i Ferdinand II. v Majestátu, v němž „ty pány činí hrabaty Svaté římské říše“. Jako upomínku na tuto událost dal Slavata namalovat votivní alegorický obraz, který dnes visí na zámku v Telči.²⁷ Výrazem Slavatovy vděčnosti Panně Marii byla i kolekce dvaceti milostných mariánských obrazů, kterou shromáždil ve své obrazárně.²⁸ Pražskou defenestrací byl dán impuls k rebelii, která měla mít pro protestantskou většinu země tragické důsledky.

Jevištěm mariánského zázraku se stala i samotná bělohorská bitva. Dne 8. listopadu 1620 proti sobě na Bílé hoře u Prahy stanula dvě žoldnéřská vojska, na straně jedné spojené vojsko katolické Ligy s armádou císaře Ferdinanda II. a na straně druhé vojsko českých stavů.²⁹ Katolíky duchovně povzbuzovali zpovědník hraběte Karla Bonaventury Buquoye, jezuita Jindřich Fitzsimon, a zpovědník bavorského kurfiřta Maxmiliána, karmelitán Pater Dominik à Jesu Maria.³⁰ Druhý jmenovaný měl podle legendického podání zásadně ovlivnit průběh bitvy tím, že žehnal katolickému vojsku pozdně gotickým deskovým obrázkem Adorace Krista (tzv. Strakonický obraz), který nalezl v neděli 11. října 1620 zohavený protestanty v kapli tvrze ve Štěnovicích, kterou měl v držení rytířský rod Henigarů ze Seebergu.³¹ Dle tradičního podání byl obraz nalezen ve strakonické komendě johanitů. Karmelitán Dominik à Jesu Maria

26 K tomu Kateřina KRŠKOVÁ, *Mariánská svíčková slavnost v Uničově. Její vznik, průběh a proměny a Dámský institut pro pořádání svíčkové slavnosti Uničov*, bakalářská práce Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci, 2010.

27 Jiří DVORSKÝ — Rudolf CHADRABA, *Votivní obraz Viléma Slavaty v Telči*, *Umění* 38, 1990, s. 128–140.

28 Jiří SALABA, *Slavatovská obrazárna*, *Památky archeologické a místopisné* 17, 1896–1897, s. 709–718; Jiří NOVÁK, *Slavatové a umění výtvarné*, *Památky archeologické a místopisné* 29, 1917, s. 17–36; Vít VLNAS, *Poznámky k žánrové skladbě českých barokních obrazáren*, in: *Rozprava o baroku*, Slaný 1993, s. 34–38.

29 Josef TEIGE — Hanuš KUFFNER — Jan HEREIN — Zdeněk WIRTH, *Na Bílé Hoře*, Praha 1921.

30 Paul J. MÜHLBACHER, *Die Gnadenbilder des ehrwürdigen P. Dominicus à Jesu Maria*, in: August M. Knoll — Ernst Karl Winter — H. K. Zessner-Spitzenberg (edd.), *Festschrift zum 300. Todestag des P. Dominicus à Jesu Maria*, Wien 1930, s. 57–64, zvláště s. 57n.

31 Štěpán VÁCHA, *K původu a kultu milostného obrazu Panny Marie Vítězné ze Štěnovic*, *Minulostí západočeského kraje* 45, 2010, s. 7–31.

žehnajícím obrazem je vyobrazen na štukovém reliéfu ve štítu bělohorského kostelíka a na malbách v jeho interiéru.³² Nákladem staroměstského čalouníka Gabriela Senzy provedl roku 1718 malíř Václav Vavřinec Reiner na klenbě kaple sv. Rozálie fresku s námětem „Císařské vojsko před bitvou na Bílé hoře“, jemuž žehná Strakonickým obrazem právě karmelitán Dominik à Jesu Maria. K výmalbě klenby střední kopule byl roku 1728 povolán věhlasný bavorský malíř Cosma Damian Asam a malba v klenbě kopule kaple sv. Hilária byla svěřena původem bavorskému malíři Janovi Adamu Schöpfovi. C. D. Asam zvolil neobvyklé téma triumfálního vozu, na němž sedí alegorie Víry, Naděje a Lásky společně s alegorií Papežství, kterou personifikuje mužská postava s tiárou a veslem, jež řídí společně s anděly bílé oře drtící svými kopyty nepřátele církve. Na kolech vozu jsou erby Habsburků a bavorského vévody Maxmiliána. Anděl před vozem rozvinuje prapor s vyobrazením Panny Marie. Na oblacích asistují čeští zemští patroni sv. Václav, sv. Vojtěch, sv. Vít, sv. Ludmila, sv. Prokop, sv. Zikmund, sv. Norbert, sv. Ivan a sv. Jan Nepomucký.

Originál obrazu Panny Marie Vítězné odvezl Dominik à Jesu Maria do Říma a daroval jej do klášterního kostela sv. Pavla (S. Maria della Vittoria) bosých karmelitánů na Quirinálu. Zde byl obraz až do požáru v roce 1833 vystaven úctě na oltáři. V sakristii jsou vystaveny památky na bělohorskou bitvu (vojenské praporce). Milostný obraz řeholníci korunovali zlatou korunou, na níž vedle císaře Ferdinanda II. přispěli i Pražané. Někdy v letech 1730–1740 namaloval Sebastiano Conca pro římský kostel obraz, na němž Maxmilián Bavorský přenechává v průběhu bělohorské bitvy svého koně Dominikovi à Jesu Maria. Nejstarší kopii Strakonického obrazu zhotovil roku 1622 v Římě malíř Robert de Longin pro kostel Panny Marie Vítězné na Malé Straně. Druhou si objednalo literátské bratrstvo ve Strakonících (stala se vzorem kopie pro městský kostel sv. Markéty ve Strakonících). Ve slavném procesí byla 26. června 1650 přenesena do johanitského kostela sv. Prokopa. Pavel Hager dal v roce 1708 pro hlavní oltář bělohorského kostelíka namalovat kopii Strakonického obrazu (opatřený v Římě pověřující autentikou), aby připomínal zázračné přispění Panny Marie v bělohorské bitvě. Kopii obrazu měl ve svém hradčanském domě i malíř Kristián Luna.

Výtvarný ohlas bělohorské bitvy a mariánského zázraku nalezneme i mimo prostředí poutního kostelíka Panny Marie Vítězné, jako například na univerzitní tezi

32 K historii a uměleckému vývoji kostela a jeho výzdoby: Dominik à JESU MARIA CARMEL, *Summarischer Bericht von dem wunderthätigen Bildnis Maria de Victoria*, Prag 1671, latinsky — *Compendiosa relatio thaumaturgae imaginis B. V. Maria de Victoria*, Pragae 1672; Cyril KANĚRA, *Bílá Hora*, Praha 1884; J. KOŠNAŘ, *Poutnická místa*, s. 135–142; Antonín PODLAHA, *Posvátná místa království Českého, vikariát libocký. V. Vikariát Libocký*, Praha 1911, s. 21–28; Jan SEDLÁK, *Jan Blažej Santini*, Praha 1987, s. 75–76; Zdeněk BOHÁČ, *Poutní místa v Čechách*, Praha 1995, s. 27–28; Jan ROYT, *Poutní místo Panny Marie Vítězné na Bílé Hoře*, Praha 1986; Mojmír HORYNA, *Jan Blažej Santini — Aichel*, Praha 1998, s. 256–261. Naposledy k tomu Štěpán VÁCHA, *Pražské děkovné procesí na paměť bělohorského vítězství. K tématu státní pouti v raném novověku*, Kuděj 9, 2007, č. 1–2, s. 16–31; TÝŽ, *Oltářní obraz v kostele P. Marie Vítězné na Malé Straně — sakrální pomník vítězného Ferdinanda II. na Bílé Hoře*, in: Eliška Fučíková — Ladislav Čepička (edd.), *Valdštejn. Albrecht z Valdštejna — Inter arma silent musae?*, Praha 2007, s. 191–198.

Pater Dominik à Jesu Maria a bitva na Bílé hoře.
Mědiryt, první polovina 17. století.

Aloyse Tochtermana de Treymuth³³ či na freskách v zámku v Hostivicích a v letohrádku Hvězda. V Hostivicích se bělohorský obraz vyskytuje ještě na mariánském sloupu, vztyčeném uprostřed obce. Exponenti bělohorské bitvy jsou vyobrazení také na obraze z let 1627–1637 v kostele Panny Marie Vítězné,³⁴ připisovaném dnes Antonínu Stevensovi ze Steinfelsu. Spatřujeme na něm v popředí vlevo klečícího císaře Ferdinanda II. a jeho syna českého krále Ferdinanda III., vpravo klečí s obrazem Panny Marie Vítězné v ruce karmelitán Dominik à Jesu Maria; v pozadí zuří před hradbami Prahy bělohorská bitva a v horní partii obrazu na nebesích uprostřed světů a světic se přimlouvá u Nejsvětější Trojice Panna Maria. Popularita Strakonického obrazu byla šířena zejména pomocí grafiky a kresby. Patrně návrhem pro rytinu je Škrétova kresba z roku 1671 s obrazem Panny Marie Vítězné a dvěma svěťci karmelitského řádu — sv. Terezií a sv. Janem z Kříže.³⁵ Velmi rozšířená byla grafika

³³ Mědiryt Josefa a Jana Klauberových 1754, Anna FECHTNEROVÁ, *Katalog grafických listů univerzitních tezí uložených ve Státní knihovně ČR v Praze II*, Th. 266, s. 359.

³⁴ Michal ŠRONĚK, *Matyáš Mayer, Oldřich Musch a David Altman — pražští malíři první poloviny 17. století*, *Umění* 40, 1992, č. 2, s. 148–162, obr. 9.

³⁵ Sběrka kresby NG v Praze, inv. č. K 1989, k tomu Jaromír NEUMANN, *Malířství XVII. století v Čechách*, Praha 1951, s. 131, obr. 165; TÝŽ, *Karel Škréta*, katalog výstavy, Praha 1974, s. 246–247, obr. 222; rytina M. Kusella je uložena v grafické sbírce Strahovského kláštera, i. č. 55.

zobrazující karmelitána Dominika à Jesu Maria se Strakonickým obrazem v ruce, k níž pravděpodobně nakreslil předlohu Petr Brandl. Milostný obraz a celé poutní místo, včetně plánu a původní kaple ve dvou fázích vývoje, zachycuje rytina Antonína Birckharta z roku 1723, rytá podle návrhu Kristiána Luny. Je zajímavé, že poutní místo na Bílé hoře zůstalo pouze lokálním, neboť se prakticky vůbec nevyskytuje v mariánských atlasech, tištěných i malovaných na stěnách našich poutních míst. Jako by stín bělohorské tragédie padl i na katolíky, jak ostatně víme z hodnocení bělohorské bitvy, které učinil profesor Josef Pekař ve své slavné studii *Bílá hora*.³⁶

S bělohorskou bitvou má co do činění i milostný obraz Panny Marie Budějovické.³⁷ Těšil se velké úctě předních osobností katolického tábora. Po vítězné bitvě u Záblatí poděkovali budějovické thaumaturze hrabě Bonaventura Buquoy s Albrechtem z Valdštejna. Těsně předtím, než se vydali k rozhodujícímu střetnutí se stavovským vojskem ku Praze, prosili 24. září 1620 o přízeň Panny Marie Budějovické bavorský kurfiřt Maximilián Bavorský, hrabě Bonaventura Buquoy, bavorský vojevůdce Jan Tserclaes Tilly a španělský grand don Balthasar Marradas de Vique y Salent. Na pilíři lodi zůstal obraz zavěšen až do roku 1634, kdy pro něj majitel Hluboké don Balthasar Marradas, jenž se stal velkým ctitelem mariánského obrazu, dal v dominikánském klášteře zřídit zvláštní kapli. Roku 1634 dominikáni s velkou pompou přenesli obraz do kaple, v níž Marradas po své smrti roku 1638 našel místo posledního odpočinku.

V legendách provázejících milostné obrazy je často připomínáno husitské a kalvínské obrazoborectví. Tak je tomu u Madony z Loučimi v Neukirchen beim Heiligen Blut poškozené husity,³⁸ u obrazu tzv. Chrudimského Krista zneuctěného Švédy,³⁹ u milostných soch Ukřižovaného a Piety ve františkánském kostele v Bechyni, které se pokusili údajně zapálit vojáci vzbouřených českých stavů,⁴⁰ a v neposlední řadě u sochy Panny Marie v katedrále sv. Víta poškozené kalvínským kazatelem Scultetem v roce 1619.⁴¹ Pohnutou historii měla zejména milostná socha Panny Marie Zelenohorské.⁴² Podle legendy pochází z cisterciáckého kláštera v Nepomuku pod Zelenou Horou. Husité se ji pokusili spálit, ale vyskočila prý zázračně z ohně. Duševně nemocný Ondřej ze Šternberka († 1625), jenž konvertoval ke kalvinismu, se ji v roce 1575 několikrát pokusil odstranit ze zelenohorské zámecké kaple, ale vždy se vrátila na původní místo. Následně ji poručil vhodit do ohně, ale opět z něho zázračně vystoupila nepoškozená. Neuspěl ani pokus rozsekat ji sekýrou. Muž, který se o to pokusil, zemřel ještě tentýž večer. Ondřej ze Šternberka pak dal sochu uvrhnout do sklepení zámku. Naváděl ho prý při tom protestantský kazatel Matouš Žlutický. Ondřejův

³⁶ Josef PEKAŘ, *Bílá Hora. Její příčiny a následky*, Praha 1921.

³⁷ *Tamtéž*, s. 259–260.

³⁸ J. ROYT, *Obraz a kult*, s. 239, zde i další literatura, zejména německá.

³⁹ J. KOŠNAŘ, *Poutnická místa*, s. 359–365.

⁴⁰ Antotnín REZEK (ed.), *Jan František Beckovský: Poselkyně starých příběhův českých II*, Praha 1880, s. 127; J. KOŠNAŘ, *Poutnická místa*, s. 408–414.

⁴¹ Jan Hynek DLOUHOVESKÝ, *Zdoroslaviček na poli požehnaném*, Praha 1670, s. 82–83, píseň o něm na s. 143–145.

⁴² J. KOŠNAŘ, *Poutnická místa*, s. 514–519; Antonín BERNDORF, *Zelená Hora*, Plzeň 1932, s. 70–72.

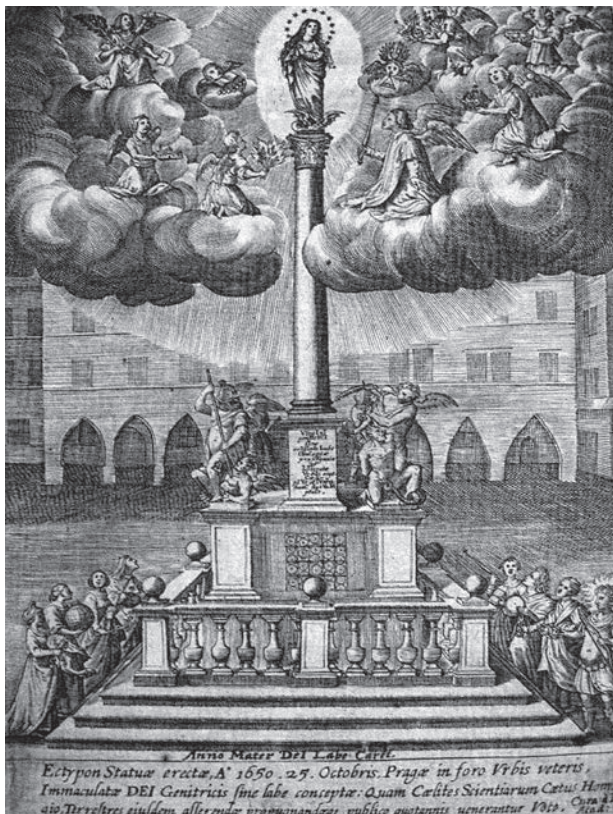
bratr Ferdinand navštívil Zelenou Horu společně se dvěma hudebníky, Dominikem de Ventile a Petrem de Nagerou. Náhodou objevili ve sklepení milostnou sochu a vynesli ji na nádvoří, kde se jí jeden ze služebníků opět pokusil zapálit, ale opět bez úspěchu. Socha byla tedy znovu zavřena do sklepení. Duševně nemocný Ondřej ze Šternberka pobodal svou matku, ale následně činil pokání ze svých skutků a záhy poté zemřel, když mu ve vaně byly otevřeny žíly. Třetí Ondřejův bratr Ladislav sochu roku 1603 ze sklepení vyzvedl a vzal ji s sebou do boje proti Turkům. Vystavena byla podle legendického podání ve stanu před bitvou u Nových zámků, která se odehrála 26. září 1603. V ní byli nepřátelé na hlavu poraženi a toto vítězství bylo připisováno také zázračnému přispění Panny Marie prostřednictvím milostné sochy Panny Marie Zelenohorské. Při hře v karty Ladislav ze Šternberka prohrál velkou sumu peněz a musel sochu přenechat polskému plukovníkovi Petru Turnovskému. Ten si ji odvezl do svého sídla, avšak jeho protestanská manželka ji prý nesnesla, proto ji věnoval císařovně Marii, vdově po Maxmiliánu II. Po její smrti byla v roce 1607 socha darována do františkánského kostela sv. Jeronýma ve Vídni. V roce 1688 požádal Václav ze Šternberka o navrácení sochy na Zelenou Horu. Jeho žádost byla vídeňskými řeholníky odmítnuta, proto nechal zhotovit její devoční kopii dotýkanou s originálem. Ta pak byla přenesena do zelenohorské zámecké kaple Nanebevzetí Panny Marie, kterou Václav ze Šternberka obnovil. Po roce 1948 nalezla zelenohorská socha útočiště v Neurazech, kde byla vystavena účtě v kostele sv. Martina.

V neposlední řadě je nutné v souvislosti s odražením Švédů od hradeb Starého a Nového Města pražského v roce 1648 připomenout postavení mariánského sloupu Jana Jiřího Bendla na Staroměstském náměstí v Praze v roce 1650 (vysvěcen byl za přítomnosti císaře v roce 1652).⁴³ Záchrana Prahy byla totiž připisována příměsí Panny Marie, která se prý zjevila na Karlově mostě v průběhu švédského útoku. Dokonce vzešel návrh postavit její sochu přímo na mostě, avšak ten se realizace nedočkal. Jezuité proto zamýšleli postavit mariánský sloup před Klementinem. Když ani k tomu nedošlo, konali pravidelně procesí na svátky Nanebevzetí Panny Marie a Neposkvrněného početí kolem staroměstské statue. Při tom byly nošeny rukavice a přilbice jezuity Jiřího Plachého, jenž se v obraně města proti Švédům velmi angažoval.

V prostředí východní a západní církve Panna Maria dle legend často pomáhala při vojenských taženích a bitvách. Dělo se tak prostřednictvím mariánských obrazů a soch, která s sebou brala vojska do pole. V kontextu evropských dějin byla pomoc Panny Marie vzpomenua v bitvě u Lepanta či při obraně Malty. Ve střední Evropě byl protiturecký motiv mariánské pomoci aktuální v zemích, kde hrozila invaze tureckých vojsk, tedy v Uhrách a v rakouských zemích. Splendidní ukázkou je přispění Mater domus rodiny Habsburků Panny Marie Mariazellské k vítězství uherského krále Ludvíka nad Turky v roce. Nejvíce vzývaným obrazem v souvislosti s tureckým nebezpečím byl v říši rakouských Habsburků milostný obraz Panny Marie Pomocné (Mariahilf). Na Moravě můžeme s určitou licencí vysledovat antiturecký motiv v legendě a kultu Panny Marie Hostýnské. V Čechách dominuje v mariánských legendách motiv antireformační, což se projevilo zejména v zázračném přispění Panny Marie Vitězné v bitvě na Bílé Hoře.

---

43 J. ROYT, *Obraz a kult*, s. 271–272.

Mariánský sloup na Staroměstském náměstí v Praze, mědiryt, 1651.

RÉSUMÉ:

In legends from both Eastern and Western church spheres the Virgin Mary often assisted in military campaigns and battles, by means of Marian images and statues which armies took with them into the field. In the context of European history the intercession of the Virgin Mary at the Battle of Lepanto and the defence of Malta was often recalled. In Central Europe the anti-Turkish motif of Marian intercession was topical in countries where an invasion by Turkish forces was imminent, i.e. in Hungary and the Austrian lands. A marvellous example of this is the intercession of the Habsburg dynasty's *Mater domus* Virgin Mary of Mariazell in the victory of the Hungarian King Louis I over the Turks (1363). The most worshipped image associated with the Turkish threat within the Austrian Habsburg Empire was the miraculous image of the Virgin Mary the Helper (*Mariahilf*). In Moravia we can more or less identify the anti-Turkish motif in the legend and cult of the Our Lady of Hostýn, while in Bohemia the anti-Reformation motif is predominant in Marian legends, as seen particularly in the miraculous intercession of Our Lady of Victories at the Battle of the White Mountain.

Prof. PhDr. Ing. Jan Royt, Ph.D., působí na Ústavu pro dějiny umění FF UK v Praze, Ústavu dějin křesťanského umění KTF UK v Praze, FF Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem a na Akademii výtvarných umění. Zabývá se křesťanskou ikonografií a středověkým malířstvím (royt@volny.cz).